

Területi különbségek Magyarországon

A főbb társadalmi és gazdasági folyamatok az ezredforduló után

Bevezetés

Újabb kötettel bővült a Központi Statisztikai Hivatal által 1993 óta minden évben megjelentetett, Magyarország címet viselő, az ország társadalmi-gazdasági helyzetéről számot adó kiadványsorozat. A hivatal, felismerve a felhasználók széles körének időközben megváltozott igényeit, figyelembe véve a folyamatok mérésére alkalmas statisztikai eszközök és módszerek fejlődését, élve napjaink informatikai eszközeivel, továbbfejlesztette a kiadvány koncepcióját. A 2011 júliusában megjelent, elsősorban a 2010. év változásait tárgyaló tájékoztató már megújult szemlélettel készült, a leíró statisztikai elemzéseken túlmenően a társadalmi-gazdasági folyamatok összefüggéseit is hangsúlyozza, rámutatva az ország egyes területeinek, régióinak különbözőségére is. Az alábbi cikkben e legújabb kötet térszerkezeti, regionális szintű folyamatokat bemutató fejezetét foglaljuk össze.

Az ezredforduló utáni évtized hazai társadalmi-gazdasági térszerkezetét jelentős különbségek jellemzik. A mai térszerkezet tagoltságát esetenként sok évtizedes folyamatok stabilizálták, ugyanakkor magán hordozza a közelmúlt változásainak, helyenként erőteljes átalakulásának jegyeit is. A különbségek egyaránt megmutatkoznak a nagyrégiók, a régiók, a megyék és a településcsoportok mentén, és míg korábban minden térségi szintet a fejlettségi polarizáció jellemzett, addig az elmúlt három évben a gazdasági válság lassító hatása – a korábban dinamikus fejlődő térségekben tapasztalható stagnálás – a különbségek mérséklődéséhez vezetett.

Településhálózat

Az ország településhálózatában az elmúlt évtizedben számos fontos változás következett be, amely hatással volt a *térszerkezetre* és a népesség területi jellemzőire is. Az egyik legjelentősebb változás az, hogy 2001 óta a városok száma (a fővárost és a megyei jogú városokat is beleértve) közel kétötödével növekedett. Érdnek megyei jogú városi rangra emelésével ez utóbbi jogállású városok száma 2006-ban 23-ra nőtt.

Magyarország népességének jelenleg mintegy héttizede városlakó. A főváros súlya az elmúlt tíz év során nem változott jelentősen, továbbra is itt él a népesség 17%-a, miközben a megyei jogú városokban a lakosság további egyötöde koncentrálódik.

A leginkább városodott régiók Közép-Magyarország és az Alföld nagytérségei (Észak- és Dél-Alföld): az előbbiben 86%, az utóbbiakban 70% körüli a városlakók aránya. A községi népesség aránya Nyugat- és Dél-Dunántúlon, valamint Észak-Magyarországon jóval átlag feletti: 41–48%.

1. táblázat

A települések száma és népessége jogállásuk és régiók szerint, 2010. január 1.

Régió	Lakónépesség, ezer fő		A városi népesség aránya, %	A települések átlagos lakónépessége	A települések száma		Az 1000 fő alatti kistelepülések aránya, %
	városban	községben			város	község	
Közép-Magyarország	2 528	424	85,6	15 699	49	139	10,6
Közép-Dunántúl	677	421	61,7	2 740	41	360	50,4
Nyugat-Dunántúl	587	409	58,9	1 521	33	622	76,3
Dél-Dunántúl	557	391	58,8	1 447	41	614	75,7
Észak-Magyarország	634	575	52,5	1 982	43	567	56,2
Észak-Alföld	1 015	477	68,0	3 837	68	321	35,5
Dél-Alföld	954	365	72,3	5 190	53	201	23,2
<i>Magyarország összesen</i>	<i>6 953</i>	<i>3 062</i>	<i>69,4</i>	<i>3 177</i>	<i>328</i>	<i>2824</i>	<i>55,8</i>

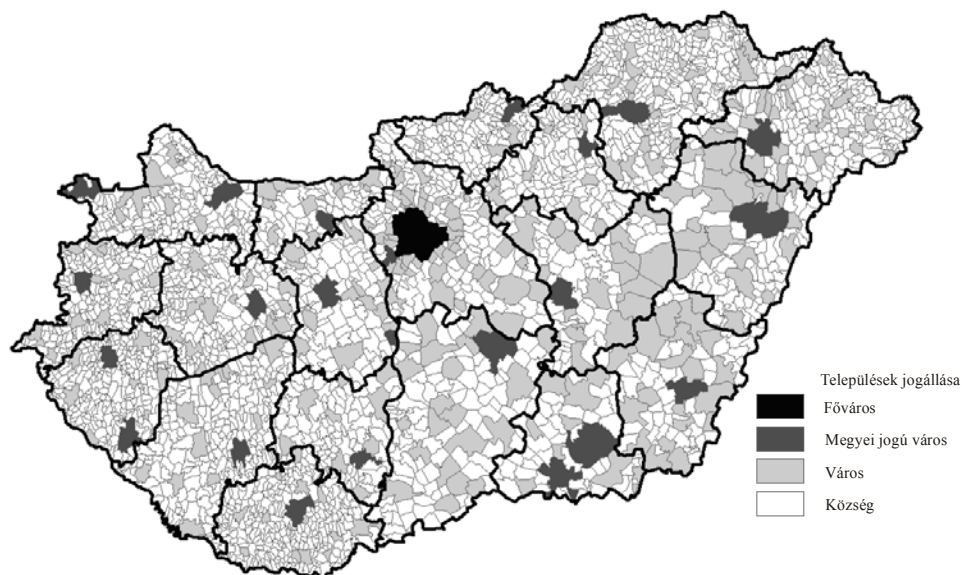
Forrás: KSH Tájékoztatási adatbázis/ Területi statisztika.

Az utóbbi két évtized során a települések várossá nyilvánításának egyfajta reneszánszát éltük meg, ennek eredményeképpen mára kevés a városhiányos térség, ami azonban nem jelenti azt, hogy a valóságban nincsenek ilyen területek. A városi rang elnyerésének feltételrendszere elég megengedő volt ahhoz, hogy olyan települések is városi rangot kapjanak, amelyek nem rendelkeznek mindazokkal a központi funkciókkal, település-szerkezeti, gazdasági, társadalmi jellemzőkkel, amelyek révén valóban helyi központi funkciót tölthetnének be. A településeket 2010. január 1-jei jogállásuk szerint bemutató térképen (1. ábra) jól kivehető, hogy az alföldi, nagyobb lélekszámú települések jelentős része rendelkezik már városi ranggal, és ez utóbbiak sűrű hálózatot alkotnak az Alföld egészén. Észak- és Délnyugat-Magyarországon azonban – mivel történelmi és földrajzi okok miatt nem alakultak ki nagyobb népességtömörülések – ma is kevés az olyan település, amely a várossá válás feltételeinek meg tudna felelni. E térségekben a települések döntő hányadát kistelepülések, kisközségek adják.

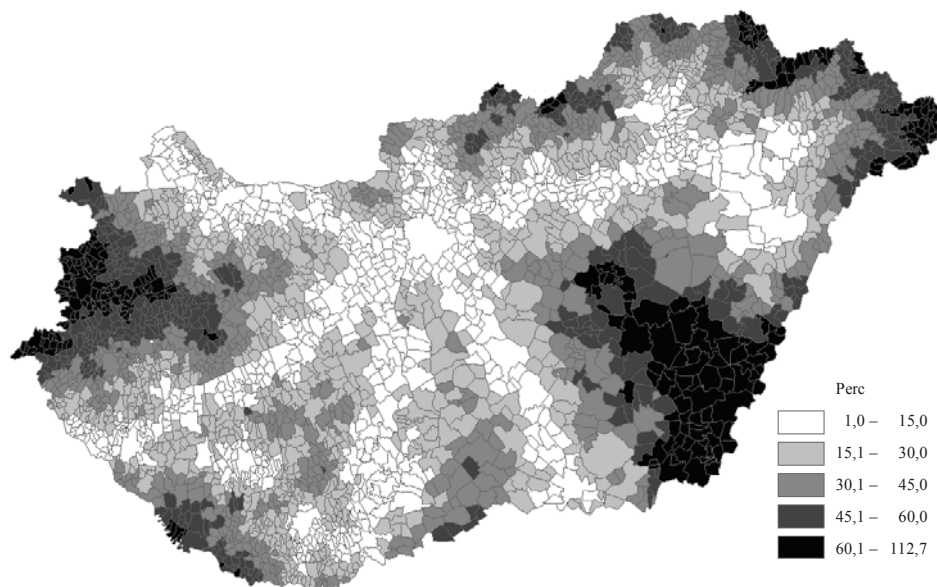
Ezt a képet tovább árnyalja, hogy 20 ezresnél népesebb, a városi kritériumoknak inkább megfelelő településeket nagyobb számban csak az Alföldön és a főváros körüli agglomerációs övezetben találunk. A Dunántúl és Észak-Magyarország megyéiben a megyeszékhelyeket számításba véve is csupán néhány ilyen település van, ami gátat szab annak, hogy e területeken a városok dinamizáló ereje megfelelőképpen érvényesüljön.

A magyar településhálózat további kedvezőtlen jellemzője, hogy Budapest mellett nincsen olyan nagyváros, amelynek vonzása, dinamizáló hatása saját régióján túl is érezhető volna. A trianoni békeszerződés következtében az államhatáron kívül kerültek mindazon történelmi nagyvárosok, amelyek helyzetüknél, méretüknél fogva ilyen ellentétet képeztek az ország településhálózatában. Ez a történelmi örökség a mai napig meghatározza az ország városhálózatának fejlődését, és előtérbe helyezi a nagyvárosok szerepének erősítését, a policentrikus városhálózat fejlesztésének fontosságát. A többszörös városállomány létrehozásában a közlekedés fejlesztése döntő szerepet játszik, hiszen a megfelelő közlekedési kapcsolatok elengedhetetlenek a helyi gazdaság megerősítésében. Magyarország közlekedési hálózata jelenleg is őrzi centrális, sugaras jellegét, ami hátráltatja a vidéki nagyvárosok kialakulását. Az autópályák elérhetőségét mutató térkép (2. ábra) alátámasztja, hogy a népességüket megőrizni képes települések éppen ezen közlekedési csatornák mellett helyezkednek el.

1. ábra

A települések jogállása, 2010. január 1.*Forrás: KSH.*

2. ábra

A legközelebbi autópálya-felhajtó közúti elérési ideje*Forrás: KSH.*

A településhálózat szempontjából rendkívül fontos a települések *népességmegtartó képessége*, vagyis az, hogy mely települések képesek megőrizni vagy gyarapítani népességüket gazdasági vonzásuk, szolgáltatásaik, esetleg környezeti értékeik révén. A települések között e tekintetben jelentős különbségek vannak.

A legnagyobb, 100 ezer főt meghaladó népességű városok száma nem változott 2001 óta, míg lakóik száma az országosnál kisebb mértékben fogyott. Az 50 és 100 ezer fő közötti nagyságú középvárosok száma – Dunaújváros jelentős (6 ezer fős) népességfogyása miatt – eggyel csökkent. A 10 és 50 ezer fő közötti települések száma emelkedett, aminek oka a budapesti agglomerációba tartozó települések (Biatorbágy, Budakalász, Kistarcsa, Maglód, Solymár, Tököl, Üllő) népességének dinamikus növekedése. E településkategóriában a legnagyobb (4–8 ezer fős) népességfogyás az elmúlt évtized során is a korábbi nehézipari központokban, Salgótarjánban, Ózdon és Kazincbarcikán következett be.

A 2000–10 000 fős nagyközségek és kisvárosok népessége az országosnál kisebb mértékben csökkent¹, az adatok alapján az ebbe a településkategóriába tartozó települések népességmegtartó képessége tűnik a legerősebbnek.

Az ország átlagát meghaladó mértékű népességfogyás leginkább a 2000 főnél kisebb lélekszámú településeket érintette, ezen belül is különösen a kis- és aprófalvakat. A kistelepülések főként Nyugat- és Dél-Dunántúlon, valamint Észak-Magyarországon jellemzőek, de míg a dunántúli régiókban az apró- és törpefalvak dominálnak, addig Észak-Magyarországon az 500–1000 fő közötti kistalvak.

2. táblázat

A települések száma és népessége népességnagyság-kategóriák szerint

Településkategória, fő	A települések száma		Lakónépesség, ezer fő		Átlagos népesség- nagyság a település- kategórián belül, fő		Lakónépesség az ország százalékában	
	2001	2010	2001	2010	2001	2010	2001	2010
– 499	1 016	1 086	279	284	275	262	2,7	2,8
500 – 999	686	672	500	484	729	720	4,9	4,8
1 000 – 1 999	650	635	932	917	1 433	1 444	9,1	9,2
2 000 – 4 999	505	482	1 516	1 446	3 002	3 001	14,9	14,4
5 000 – 9 999	136	133	946	918	6 957	6 900	9,3	9,2
10 000 – 49 999	121	124	2 318	2 364	19 156	19 065	22,7	23,6
50 000 – 99 999	12	11	770	713	64 142	64 810	7,5	7,1
100 000 – 250 000	8	8	1 180	1 166	147 500	145 801	11,6	11,6
Budapest	1	1	1 759	1 722	1 759 209	1 721 556	17,2	17,2

Forrás: KSH Tájékoztatási adatbázis/ Területi statisztika.

Az 500–1000 fős kistalvak a települések ötödét adják, arányuk Észak-Magyarországon a legmagasabb (25%). Az összes település közel harmadának lélekszáma marad 500 fő alatt, ugyanakkor ezekben az aprófalvakban a népesség 2,8%-a él. Nyugat- és Dél-

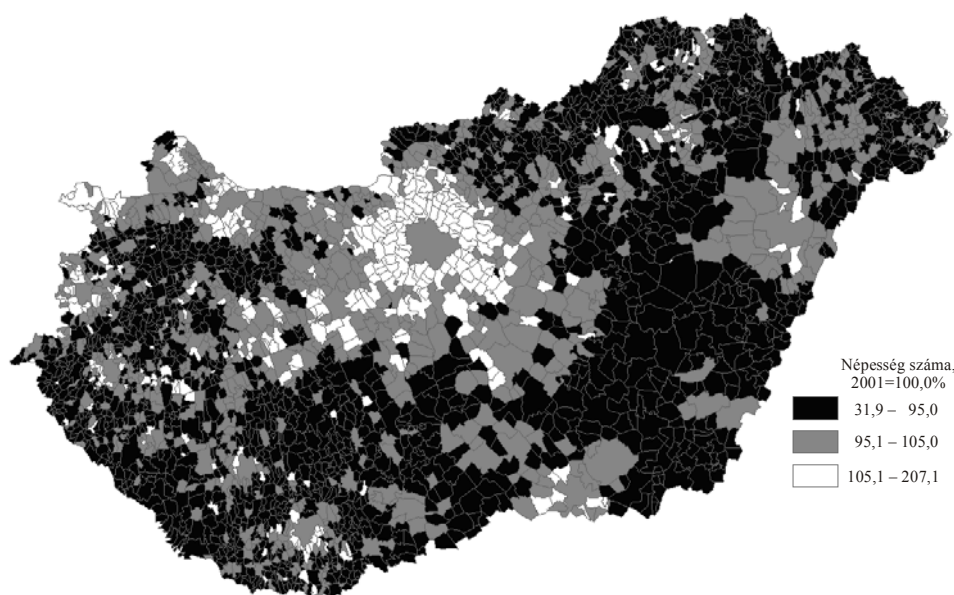
¹ Az összehasonlításhoz mindenütt a 2001. évi településállapotot vettük alapul, kiszűrve az azóta bekövetkezett közigazgatási változások hatását.

Dunántúlon a települések több mint fele aprófalu, e régiókon belül Vas és Zala megye, valamint Baranya megye területén található a legnagyobb arányban (61–68%). A kis- és aprófalvakra egyaránt jellemző, hogy az elmúlt 10 év során veszítettek népességükből, az átlagos népességnagyság az előbbiekben 9, utóbbiakban 13 fővel csökkent. A kistelepülések népességvesztését mutatja az is, hogy 2001 óta a törpefalvak (200 főnél kisebb lélekszámú települések) száma a korábbi 311-ről 379-re növekedett. A kistelepülések számát gyarapították a szétválások is, az így létrejött 17 új település közül tíznek a lélekszáma nem érte el az 1000 főt.

A településszerkezet igen fontos jellemzője a népesség korösszetételének alakulása, amely a települések népességmegtartó erejének egyik fontos indikátora is. Az elmúlt 10 év adatait alapul véve a kistelepüléseken a népességfogyás (amelyben a természetes fogyás és elvándorlás egyaránt szerepet játszott) együtt járt a népesség további öregedésével. E településkategóriában a legnagyobb mértékű csökkenés a gyermekkorúak (0–14 évesek) számában következett be, ám a népességfogyás minden korcsoportot érintett. Az 1000–10 000 fős települések korstruktúrája is öregszik, de itt a népesség természetes öregedése okozza ezt, és nem gyorsítja az elvándorlás. A 10 ezer főnél népesebb településeken is a gyermekkorúak száma fogyott a legnagyobb mértékben, azonban itt a lakónépesség előregedése jóval előrehaladottabb, és az időskorúak arányának növekedésével párhuzamosan a 15–64 éves korosztály száma és népességen belüli aránya is csökkent.

3. ábra

A települések népességváltozása, 2001–2010

Forrás: KSH Tájékoztatási adatbázis/ Területi statisztika.

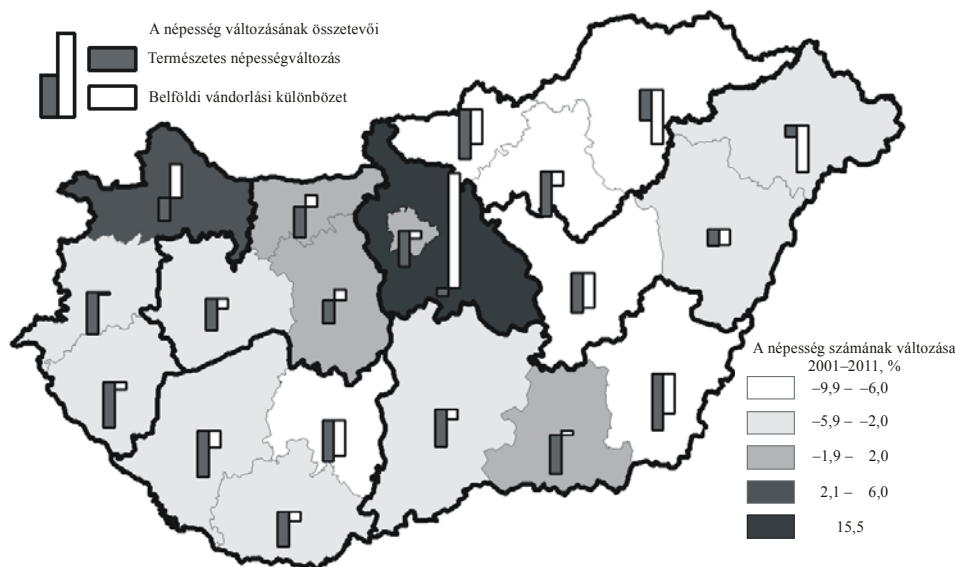
Az elmúlt évtized népességváltozásait követve egyértelműen kitűnik, hogy az országban a kistelepülések népességfogyása és a települések népességének „öregedése” mellett a másik jellemző folyamat a városi agglomerációk népességének növekedése, a szub-

urbanizáció. A 2001 és 2010 között bekövetkezett népességváltozást bemutató térképen megfigyelhető, hogy Budapest dinamizáló hatása átlépi régiójának határait: nyugati irányban összeér a Székesfehérvárt, délkeleti irányban pedig a Kecskemétet körülvevő települések gyűrűjével. Ezen a területen a népességnövekedés kiemelkedő volt, Budapest és Székesfehérvár ezzel párhuzamosan átmenetileg veszített népességéből. (A budapesti agglomeráció népessége az utóbbi 10 évben folyamatosan nőtt, míg Budapest népessége 2007-ig csökkent, azóta ismét évről évre gyarapodik; Székesfehérvár lakóinak száma a 2006-ig tartó csökkenést követően ingadozik.) Az alföldi nagyvárosok és néhány dunántúli nagyváros (Sopron, Győr) esetében nemcsak a városkörnyéki települések, hanem maga a város is növekedett, de legalábbis megtartotta népességét.

Demográfiai folyamatok

4. ábra

*A népesség számának változása, a változás összetevői ezer lakosra
2001–2011*

Forrás: KSH Tájékoztatási adatbázis/ Területi statisztika.

A népesség számának alakulását elsősorban a természetes népmozgalmi folyamatok (a születések és a halálozások) befolyásolják. A *születések* száma az ezredforduló után elsősorban Közép-Magyarország, valamint Közép- és Nyugat-Dunántúl területén növekedett, 2010-ben azonban valamennyi régióban jelentős születésszám-csökkenés következett be.

A *halálozásoknak* a lakosságszámhoz viszonyított aránya évek óta Közép-Magyarországon (elsősorban Pest megyében) a legalacsonyabb. A halálozási ráta regionális szinten Észak-Magyarországon, a megyék közül Békés megyében a legkedvezőtlenebb.

A születések száma valamennyi régióban elmaradt a halálozásokétól, azonban az ország gazdaságilag fejlettebb térségeiben a bevándorlási többlet ellensúlyozta vagy mérsékelte a természetes fogyás hatását. A *lakóhely-változtatások* a keleti országrészekből főként a középső, illetve a nyugati területekre irányultak: elsősorban a hagyományosan vándorlási többlettel rendelkező Közép-Magyarországra, valamint Közép- és Nyugat-Dunántúlra; az ország többi régiójára folyamatosan negatív vándorlási egyenleg volt jellemző. Észak-Magyarországon a vándormozgalom legnagyobb vesztese Borsod-Abaúj-Zemplén, Észak-Alföldön pedig Szabolcs-Szatmár-Bereg megye. 2009-től a lakóhely-változtatások intenzitása csökkent, ami feltehetően összefügg a válság következtében romló munkaerő-piaci pozíciókkal, a szűkülő anyagi lehetőségekkel.

Észak-Magyarország, Észak-Alföld, Dél-Alföld és Dél-Dunántúl romló demográfiai helyzetét mutatja, hogy ezekben a régiókban egyre nagyobb a természetes népességfogyás, és egyre jelentősebb az elvándorlási többlet is. Közép-Magyarországra Nyugat-Dunántúl mellett az utóbbi tíz évben folyamatos vándorlási nyereség volt jellemző, ehhez az ezredforduló óta csökkenő természetes fogyás járult, a népességfogyás üteme lelassult.

A közép-magyarországi régió belül sajátos migrációs folyamatok zajlottak, ezek elsősorban a fővárost és agglomerációs övezetét érintették. Az 1990-es évek közepétől Budapestet negatív vándorlási egyenleg jellemezte, elsősorban az agglomerációs övezetbe történt kiköltözések eredményeként. Ennek megfelelően az agglomerációhoz tartozó településegységek valamennyi évben vándorlási nyereséggel rendelkezett. Az elmúlt tíz évben a Budapestről kiköltözők 40%-a, 250 ezer személy az agglomerációs övezetbe választotta lakóhelyéül, miközben az övezetből a fővárosba költözők száma ennek mintegy fele volt. Ugyanakkor Budapest vándorlási egyenlege 2007 óta pozitívvá változott.

3. táblázat

A népesség idősödésének mutatói, 2010

Régió	Születéskor várható élettartam ^{a)}		Átlagéletkor		Öregedési index ^{b)}	A gyermek-népesség eltartott-sági rátája ^{c)}	Az idős népesség eltartott-sági rátája ^{d)}
	férfi	nő	férfi	nő			
Közép-Magyarország	71,39	78,44	38,7	43,1	116,5	20,9	24,3
Közép-Dunántúl	69,74	77,65	38,7	42,6	110,4	20,8	23,0
Nyugat-Dunántúl	70,70	78,62	39,4	43,4	120,3	19,9	24,0
Dél-Dunántúl	69,59	77,70	39,3	43,6	120,1	20,7	24,8
Észak-Magyarország	68,37	76,70	38,3	43,1	109,3	23,3	25,4
Észak-Alföld	69,29	77,74	37,5	41,6	92,9	23,9	22,2
Dél-Alföld	69,83	77,62	39,4	43,6	123,9	20,8	25,8
<i>Ország összesen</i>	<i>70,05</i>	<i>77,89</i>	<i>38,7</i>	<i>43,0</i>	<i>112,6</i>	<i>21,5</i>	<i>24,2</i>

a) 2009. évi adat.

b) A 65–x éves népesség a 0–14 évesek százalékában.

c) A 0–14 éves népesség a 15–64 éves népesség százalékában.

d) A 65–x éves népesség a 15–64 éves népesség százalékában.

Forrás: KSH számított adat.

A népesség fogyása öregedő korösszetétellel párosul, amely az ország valamennyi régiójára jellemző. A lakosság idősödése Közép-Magyarországon a legszembetűnőbb, a

régióin belül azonban jelentős különbségek tapasztalhatók: Budapest az ország egyik legidősebb korösszetételű térsége, míg Pest megyében – annak ellenére, hogy az idősök aránya itt is folyamatosan emelkedik – még napjainkban is több gyermekkorú (15 éven aluli) él, mint idős korú. A „legfiatalabb” régió Észak-Alföld, itt található az ország legkedvezőbb korszerkezetű megyéje, Szabolcs-Szatmár-Bereg.

Gazdasági fejlettség

A gazdasági életben tapasztalható jelentős területi egyenlőtlenségek kialakulásának főbb okai a rendszerváltás utáni gazdasági átalakulásig nyúlnak vissza. A piacgazdaságra áttérés jegyeinek megjelenése, az új gazdasági szervezetrendszer kialakulása, a külpiacon irányváltás, valamint az európai gazdasági térbe való integrálódás egyaránt szerepet játszott a területi egyenlőtlenségek kiéleződésében. A gazdasági szerkezetváltás során a korábbi húzóágazatok leépültek, ennek hatása az egyoldalúan a korszerűtlen nehéziparra épülő térségekben, valamint az agrártérségekben, vagyis a keleti országrészben jelentkezett a legsúlyosabban. A gazdasági fejlődés terén döntő tényező volt a gazdasági szervezetrendszer átalakulása, amely együtt járt a jelentősebb tőke mozgással járó privatizációval és a külföldi tulajdonú vállalkozások megjelenésével. A főként a nyugati és a középső országrészbe érkező működő tőke (elsősorban az osztrák–magyar határzóna és a Bécs–Budapest tengely mentén) korszerű technológiájú, versenyképes ágazatok és vállalkozások megtelepedését segítette. Közép-Magyarország – azon belül Budapest és agglomerációja –, valamint az észak- és nyugat-dunántúli régiók a gazdasági fejlődést segítő adottságok terén megmutatkozó fölényüket kihasználva már az 1990-es évektől kezdődően olyan gazdasági előnyre tettek szert, amelyet a többi régió a mai napig nem tudott behozni.

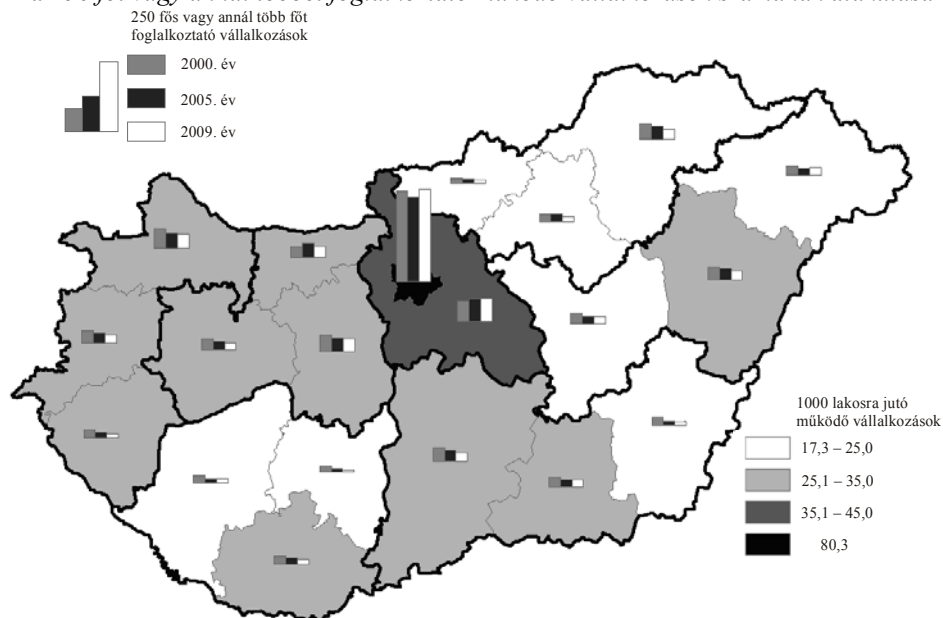
Az elmúlt években a *gazdasági környezet* erősen megosztottá vált. Ez a duális jelleg megjelenik a hazai és a külföldi tulajdonú vállalkozások, valamint a nagyvállalkozások és a KKV-k² eltérő teljesítményében. A gazdasági fejlődés alapját a tőkeerős nagyvállalkozások adják, amelyek beruházásaikkal és működésükkel hosszú távon járulnak hozzá a térségek gazdasági tevékenységének élénkítéséhez. A gazdaság húzóerejét jelentő, társas gazdálkodási formában tevékenykedő szervezetek meghatározó része az ország középső és északnyugati térségeiben összpontosul. A 2009. évi vállalkozásstatisztikai adatok alapján Közép-Magyarországon, valamint Nyugat- és Közép-Dunántúlon működött a társas vállalkozások, ezen belül a 250 főt vagy annál többet foglalkoztató nagyvállalkozások mintegy 70%-a. A vállalkozási aktivitás mutatója, vagyis a vállalkozások népességhez mért sűrűsége is főként a Bécs–Budapest tengely mentén fekvő megyéknek és régióknak az országos átlagnál lényegesen kedvezőbb vállalkozási környezetéről tanúskodik.

A Magyarországon működő vállalkozások alig több mint 4%-a volt külföldi érdekelt-ségű, azonban az utóbbiak jelentőségét érzékelteti, hogy 2009 elején a közvetlen külfölditőke-befektetések GDP-hez viszonyított aránya országosan 41% volt, 6,3 százalékponttal több az uniós átlagnál. A *külföldi tőke* területi megoszlására a központi régió dominanciája a jellemző: a külföldi tőkebefektetések mintegy kétharmada közép-magyarországi vállalkozásokban koncentrálódott, a dunántúli régiók 22%-ban, a keleti országrészben találhatók pedig közel 10%-ban részesedtek.

² Közép- és kisvállalkozások.

5. ábra

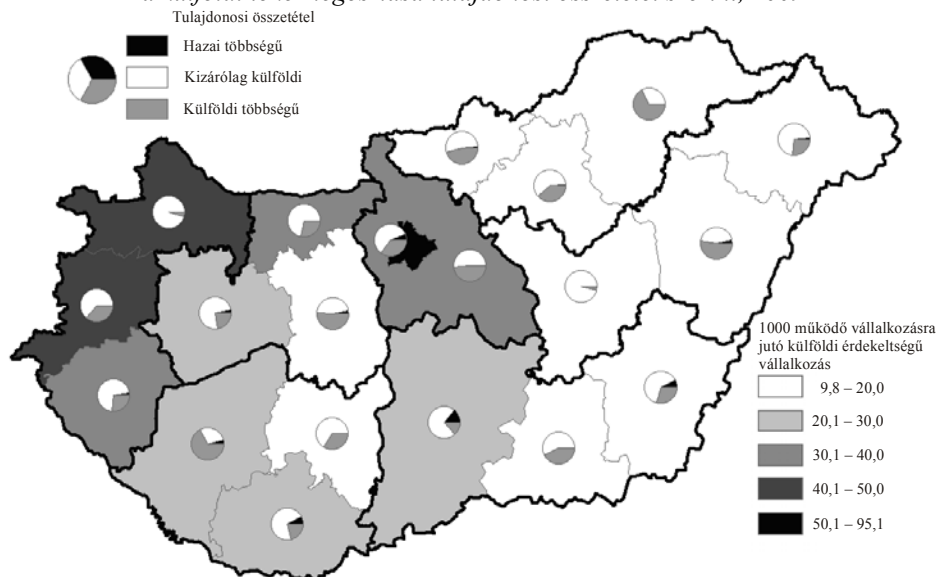
A működő társas vállalkozások ezer lakosra jutó száma 2009-ben és a 250 főt vagy annál több főt foglalkoztató működő vállalkozások számának alakulása

Forrás: KSH Tájékoztatási adatbázis/ Területi statisztika.

6. ábra

Ezer működő társas vállalkozásra jutó külföldi érdekeltségű vállalkozás és a külföldi tőke megoszlása tulajdonosi összetétel szerint, 2009

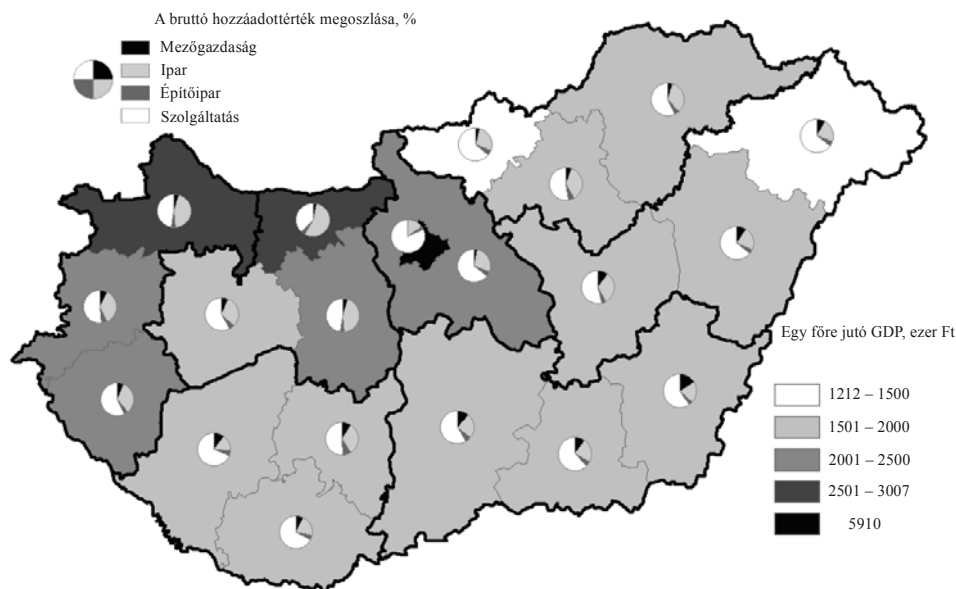

Forrás: KSH Tájékoztatási adatbázis/ Területi statisztika.

A gazdaság teljesítménye³ az ezredfordulót követően viszonylag egyenletes ütemben növekedett, de a fejlődés 2007–2008-ban lefékeződött, 2009-ben pedig jelentős visszaesés következett be. Ezek a folyamatok az ország különböző térségeit eltérően érintették: az 1995 óta mért regionális különbségek 2006-ig fokozódtak, majd a növekedési ütem lassulásával a régiók közötti differenciák sem növekedtek. Általánosságban elmondható, hogy az 1995 óta eltelt időszakban a területi gazdasági folyamatok legfőbb momentuma a kiugróan fejlett Közép-Magyarország gazdaságának folyamatos erősödése és az ország keleti régióinak fokozatos leszakadása volt. Területi bontásban a 2008. évi végleges adatok alapján az ország hét régiója közül Közép-Magyarországon állították elő a *bruttó hazai termék (GDP)* legnagyobb részét (48%), a dunántúli és a keleti országrészek három-három régiója 26-26%-kal járult hozzá a hazai GDP-hez. Az 1996 és 2008 között eltelt időszakban Közép-Magyarország volt az egyetlen régió, amely – nagymértékben Budapest gazdaságicentrum-szerepének köszönhetően – növelni tudta súlyát a hazai gazdasági életben. A 2009. évi előzetes adatok alapján a közép-magyarországi régió a gazdasági válság ellenére tovább növelte részesedését az országos GDP-ből, ami nagyrészt a többi régió teljesítménycsökkenése miatt következett be, ugyanis Dél-Dunántúl kivételével valamennyi régió teljesítménye visszaesett az országos átlaghoz képest.

7. ábra

*Az egy főre jutó GDP és a bruttó hozzáadott érték megoszlása
összevont gazdasági ágak szerint, 2008*

Forrás: KSH.

³ A területi vizsgálatot a 2008. évi részletes GDP-adatok alapján végeztük el, kiegészítve ezt a GDP 2009. évi előzetes, illetve az ágazati szakstatisztikák legfrissebb, 2010. évi adataival.

Az eltérő gazdasági fejlődési pályát befolyásolják a *gazdaságszerkezetben* meglévő különbségek. A térségek gazdasági teljesítményét meghatározó főbb nemzetgazdasági ágak különböző mértékben járulnak hozzá a nemzetgazdaságban megtermelt bruttó hozzáadott értékhez. A piacgazdaságra való áttéréssel párhuzamosan a mezőgazdaság és a nehézipar háttérbe szorulása, ezzel szemben a feldolgozóipar és a szolgáltatási szektor erősödése meghatározta az ország keleti és délnyugati régióinak gazdasági lemaradását, de a közép-magyarországi, a nyugat- és közép-dunántúli térségek erőteljes gazdasági fejlődését is.

A tulajdonosi szerkezet változása, valamint a külső és belső piacokhoz való igazodás a termelőágak szerkezetében és területi koncentrációjában hozta a legjelentősebb változást. A gazdasági szerkezetátalakulás egyértelmű vesztese a mezőgazdaság volt: a 2008. évi végleges területi GDP-adatokat alapul véve a bruttó hozzáadott értékhez való hozzájárulása régióként 0,8 és 12% között szóródott, 1,1–5,3 százalékponttal elmaradva az 1995. évi arányoktól. A mezőgazdaság térvessztése az észak- és dél-alföldi régióban, valamint Dél-Dunántúlon volt a legnagyobb mértékű, ennek ellenére még mindig ezek a régiók számítanak az ország legfontosabb agrárterületeinek. A 2008. évi adatok alapján ebben a három régióban összpontosult az ország mezőgazdaságban előállított bruttó hozzáadott értékének közel hattizede. A mezőgazdaság e régiók összes bruttó hozzáadott értékének 9–12%-át adta, ami az országos átlagnak több mint kétszerese.

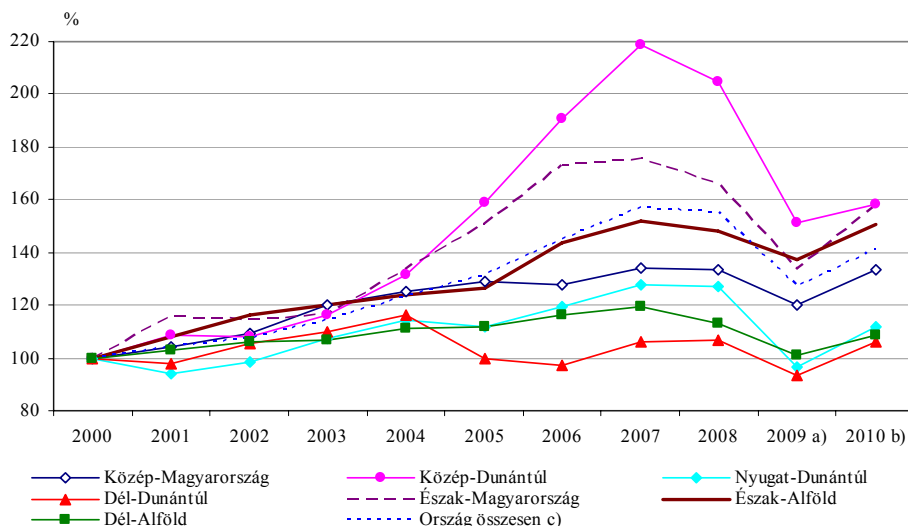
Míg az ország déli és keleti területei mindig is a mezőgazdasági termelés, addig az északi és nyugati országrészek a hazai *ipar* központjainak számítottak. Az elmúlt évtizedekben az alföldi régiókban megmaradt az agrárgazdaság erős területi koncentrációja, az ipar területi súlypontjai azonban a középső országrészbe tevődtek át. A korábban a feketeszen- és uránbányászatáról híres Dél-Dunántúl, valamint a bányászaton és kohászaton alapuló gazdasággal rendelkező Észak-Magyarország helyett a jelentős feldolgozóipari kapacitású Közép- és Nyugat-Dunántúl lett az ország ipari központja a közép-magyarországi régió mellett. A 2008. évi adatok alapján e három régió adta az ország ipari bruttó hozzáadott értékének kétharmadát.

A legalább öt főt foglalkoztató ipari szervezetek telephelyi adatai a GDP-adatokhoz hasonlóan a közép-magyarországi, a közép- és nyugat-dunántúli régióknak a magyar iparban betöltött meghatározó szerepéről tanúskodnak: Közép-Magyarország és Közép-Dunántúl telephelyein az elmúlt években az ország ipari termelésének mintegy 25–25%-át állították elő, Nyugat-Dunántúl részesedése pedig 15–19% között ingadozott. A régiók részesedése az ország ipari termeléséből az elmúlt évtizedben lényegében nem változott, mivel a termelési volumen változásának tendenciái szinte minden régió esetén azonosak voltak. Az ezredfordulót követően egészen 2007-ig – Dél-Dunántúl kivételével – minden régióban bővült az ipari termelés volumene. A legnagyobb volumenbővülést a Közép-Dunántúlon működő vállalkozások esetében mérték, de az országos átlagot meghaladóan növekedett az észak-magyarországi régió telephelyeinek ipari termelési volumene is. Ezt követően lassan, majd a gazdasági válság következményeként 2009-ig gyorsuló ütemben csökkent az ipari szervezetek teljesítménye. A válság leginkább az erősen iparosodott területeket érintette: az ipari termelés volumencsökkenése Közép-Dunántúlon volt a legnagyobb (26%), de 20%-os vagy azt meghaladó visszaesés volt tapasztalható Észak-Magyarországon és Nyugat-Dunántúlon is. A csökkenő tendencia 2010-ben valamennyi

régióban megfordulni látszik, hiszen az előzetes, évközi adatok mindenhol a termelés volumennövekedését mutatják.

8. ábra

Az ipari termelés volumene régióként
(A 2000. évi adat=100)

a) 2008-ig az adatok a TEÁOR '03, 2009-től a TEÁOR '08 szerintiék, ezért összehasonlíthatóságuk korlátozott.

b) Évközi adatgyűjtés adata.

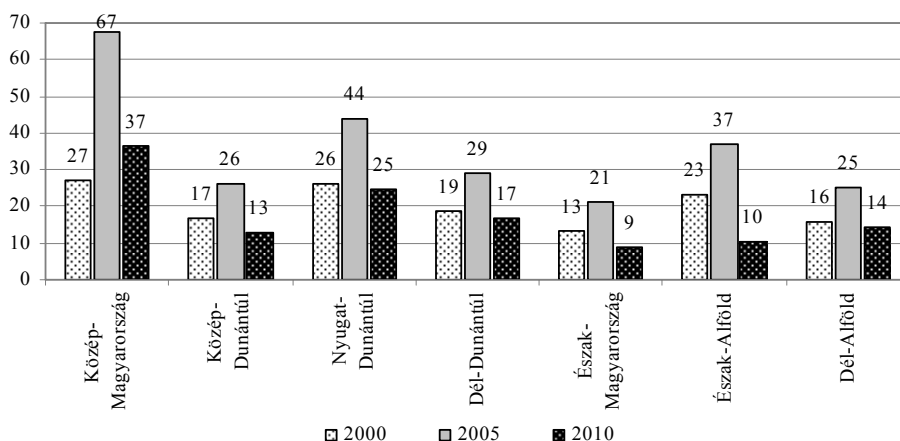
c) Országhatáron kívüli tevékenységgel együtt.

Forrás: KSH STADAT / Területi adatok.

Az *építőiparnak* a bruttó hozzáadott értékből való régiókénti 4–5%-os részesedése lényegében évtizedek óta változatlan, a termelés alakulása azonban régióként eltérő tendenciákat mutat. A rendszerváltást követő visszaesést, majd lassú emelkedést követően a 2000 és 2005 között eltelt időszakban az építőipari termelés valamennyi régióban dinamikus emelkedett, amelynek egyik fő mozgatórugója a lakásépítési kedv élénkülése volt. Az ezt követő időszakban a lakásépítések visszaszorulása után csak azon régiók tudták növelni építőipari teljesítményüket, amelyekben kormányzati megrendelés hatására út- vagy autópálya-beruházás valósult meg. A legintenzívebb növekedés Közép-Magyarországon következett be, ahol 2008-ban az ország építőipari bruttó hozzáadott értékének több mint négytizede koncentrált. A többi régióban ez az arányszám szűk sávban, 9 és 10% között mozgott.

Az építőipart erős területi koncentráltóság jellemzi: a legalább öt főt foglalkoztató építőipari vállalkozások telephely szerinti adatai alapján az elmúlt évtizedben az építőipari termelési érték több mint háromtizede a közép-magyarországi régióban (mintegy negyede pedig Budapesten) koncentrált, a többi régió az országos építőipari termelésből egyenként 10% körüli arányban részesedett. Az építőipar teljesítményének a 2007-től kezdődő, majd a gazdasági válság hatására 2009-től gyorsuló ütemű visszaesése legnagyobb mértékben Közép-Magyarország építőiparát érintette.

9. ábra

A 10 000 lakosra jutó épített lakások száma

Forrás: KSH Tájékoztatói adatbázis/ Területi statisztika.

A lakásépítési piacra 2010-ben gyűrűzött be a válság: ekkor országos szinten 35%-kal kevesebb új lakás épült, mint egy évvel korábban. Valamennyi régióban kevesebb lakást vettek használatba az egy évvel korábbinál, a visszaesés mértéke Közép-Dunántúlon és Közép-Magyarországon volt a legnagyobb, 40% körüli. (A lakásépítések visszaesésében meghatározó szerepet játszott az országban épült lakások mintegy harmadát adó fővárosi lakáspiac gyengülése.)

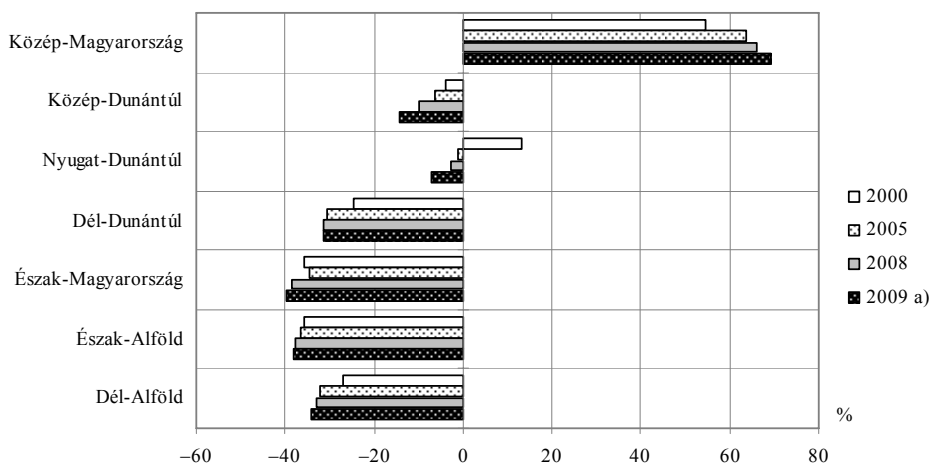
A termelőágakban zajló változásokkal párhuzamosan szinte valamennyi régió gazdasági életében a *szolgáltatóágak* szerepe vált meghatározóvá. 2008-ban a hazai bruttó hozzáadott érték kétharmada koncentrált a szolgáltatási szektorban, ami jórészt a közép-magyarországi régió, ezen belül is Budapest gazdasági potenciáljának köszönhető. Közép-Magyarország az ország szolgáltatóágaiban keletkezett bruttó hozzáadott érték 56%-át – ezen belül a főváros a 46%-át – adta, míg a többi régió súlya 6 és 9% között szóródott. A Közép-Magyarországon előállított GDP-ből kiugróan magas, 78% a szolgáltatást nyújtó ágazatok részesedése, de ezen ágazatok súlya Közép-Dunántúl kivételével a többi régióban is meghaladta az 50%-ot.

A gazdasági fejlettség térbeli összehasonlítására legáltalánosabban használt mutatót, az *egy lakosra jutó bruttó hazai termék* tekintve a 2008. évi végleges adatok alapján egyedül Közép-Magyarországon haladta meg az egy főre jutó GDP értéke az országos átlagot: 1,7-szerese volt annak. Az átlaghoz közeli teljesítményt nyújt Nyugat-, illetve Közép-Dunántúl, míg tőlük jelentősen lemarad Dél-Dunántúl, Dél-Alföld, Észak-Alföld és Észak-Magyarország. A közép-magyarországi régió az 1995 óta eltelt időszakban folyamatosan növelte előnyét a többi régióhoz képest. A központi régió főként a két alföldi, az észak-magyarországi és a dél-dunántúli régió rovására erősítette pozícióját, amelyek egy főre jutó GDP-je 2008-ban nem érte el az országos érték 70%-át. 2009-ben – az előzetes adatok szerint – az egy főre jutó bruttó hazai termék alapján az ország régiói közötti különbségek tovább erősödtek; Közép-Magyarország gazdasági pozíciójának javulása és Dél-Dunántúl stagnálása mellett a fajlagos mutató értéke az országos átlag

százalékában a másik öt régióban csökkent, a legjelentősebb mértékben a nyugat- és a közép-dunántúli régióban (4,3, illetve 4,1 százalékponttal).

10. ábra

Az egy főre jutó GDP eltérése az országos átlagtól

a) Előzetes adat.

Forrás: KSH STADAT / Területi adatok.

A gazdasági fejlettség nemcsak regionális szinten, hanem az egyes régiókon belül is erősen differenciált. Budapest egy főre jutó GDP-je 2008-ban – a végleges adatok alapján – 2,2-szerese volt az országos átlagnak. Ezenkívül a Nyugat-Dunántúlon található Győr-Moson-Sopron és a közép-dunántúli régió részét képező Komárom-Esztergom megye értéke haladja meg az országos szintet (13 és 4,9%-kal), a többi megyében a mutató az országos átlag alatt maradt. A fejlettségi rangsor első harmadába Pest megye mellett csak dunántúli megyék tartoznak, a sort az alföldi és észak-magyarországi megyék zárják, kiegészítve a dél-dunántúli Somogy megyével. Az utolsó helyeken álló Nógrádban és Szabolcs-Szatmár-Beregben egy főre mintegy feleannyi GDP jut, mint az országban átlagosan.

A gazdasági világválság nem módosított lényegesen a megyei rangsoron. A 2009. évi előzetes adatok alapján Jász-Nagykun-Szolnok, Csongrád, Somogy és Tolna megye helyezése eggyel javult Bács-Kiskun, Borsod-Abaúj-Zemplén, Veszprém és Zala megye rovására.

Munkaerő-piaci aktivitás, jövedelmi színvonal, fogyasztás

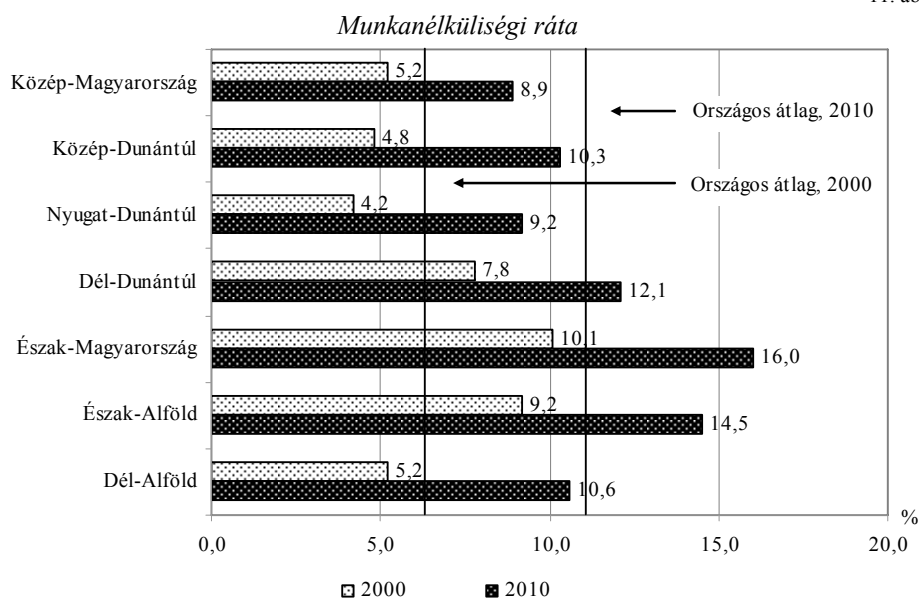
Magyarország gazdasági teljesítményét nagyban befolyásolja a nemzetközi összehasonlításban alacsony *munkaerő-piaci aktivitás*. E tekintetben történt ugyan elmozdulás az elmúlt években, a gazdasági fejlettséggel, valamint a népesség iskolázottságával összefüggő markáns térségi különbségek azonban megmaradtak; a 15–74 éves korúakra számított aktivitási arányban a régiók között 8,0, a megyék szintjén pedig akár 9,4 százalékpontos különbség is van. Mindez annak fényében tűnik igazán magasnak, hogy az ország

egészében az aktivitás szintje 10 év alatt 2,4 százalékponttal emelkedett. A gazdaságilag aktívoknak az aktív korú népességhez viszonyított aránya a régiók közül egyedül Közép-Magyarországon közelítette meg a 60%-ot (Budapesten kismértékben meg is haladta azt). Ezenkívül Közép- és Nyugat-Dunántúlon volt hazai viszonylatban magas, 57% körüli az aktivitás mértéke. Az elmúlt évtized változásait tekintve ugyanakkor felfedezhető, hogy míg Közép-Magyarországon és Közép-Dunántúlon – előbbiben az országosnál nagyobb, utóbbiban attól elmaradó mértékben – növekedett az aktivitási arány, addig Nyugat-Magyarországon egy százalékponttal elmaradt az ezredfordulós értéktől. Azon régiók közül, ahol az aktivitás szintje alacsonyabb volt, ki kell emelni Észak-Alföldet, amelyben az aktivitás országosan a legnagyobb mértékben (3,6 százalékponttal) növekedett.

A munkanélküliség 2001-ben érte el a minimumát, majd 2004-ig lassan, ezt követően pedig a folyamatosan romló gazdasági környezet miatt gyorsuló ütemben növekedett. Ma a hétből öt régió munkanélküliségi rátája haladja meg a 10%-ot. A regionális különbségek a munkanélküliség növekedésével párhuzamosan kiéleződtek, 2001 és 2010 között a legkedvezőbb és legrosszabb helyzetű térség rátájának különbsége 4,4-ről 7,1 százalékponttal emelkedett. A 2008 óta tartó recesszió ugyanakkor épp a területi differenciák kismértékű csökkenését eredményezte, mivel az ország fejlettebb régióinak a külpiazi változásoknak leginkább kitett gazdasága reagált leggyorsabban a kialakult nemzetközi gazdasági és hitelválságra. Közép-Dunántúlon, Nyugat-Dunántúlon és Közép-Magyarországon (az utóbbiban a munkanélküliek száma két év alatt 1,8–2,0-szeresére nőtt) több mint 4 százalékponttal emelkedett a ráta értéke, míg a kevésbé fejlett régiókban az egyébként is kedvezőtlen helyzethez képest már nem következett be ekkora változás. Ez utóbbi régiókban a munkanélküliek számbeli gyarapodása az elmúlt két év során 19–22% között mozgott, ami a munkanélküliségi arány 2–2,5 százalékpontos növekedését eredményezte. A fejlettebb térségek viszonylag kedvező helyzete azonban megmaradt, munkanélküliségi rátájuk 2010-ben is a 11,2%-os országos átlag alatt alakult. Jelenleg Közép-Magyarországon és Nyugat-Dunántúlon a legkedvezőbb a munkapiaci helyzet, ott a gazdaságilag aktívoknak csak 8,9, illetve 9,2%-a nem végez keresőtevékenységet. A legrosszabb helyzetű észak-magyarországi régióban a munkanélküliek aránya 2001 óta csaknem megduplázódott, az akkori 8,5%-ról 16%-ra növekedett. A régió munkanélküliséggel legsúlyosabban terhelt térségei Borsod-Abaúj-Zemplén és Nógrád megye, ahol a ráta értéke 17–18% körül alakult. Az országban ehhez hasonlóan magas értékkel csak Észak-Alföldön, azon belül Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében találkozhatunk. Az ezredfordulón magas munkanélküliséggel sújtott régiók közül csak Dél-Dunántúl javított valamelyest pozícióján, az elmúlt évtized során Közép-Magyarország után itt növekedett a leglassabban a munkanélküliség.

Általánosan jellemző, hogy a munkanélküliség a 15–24 éves pályakezdőket inkább érinti, mint a 25–64 éveseket, de a válság ezeket a különbségeket is továbbmélyítette. A két legmagasabb munkanélküliségi rátával rendelkező régióban, Észak-Magyarországon és Észak-Alföldön a fiatalok munkanélküliségi rátája a 30%-ot is meghaladja. A különbség mégis Nyugat-Dunántúlon és az alföldi régiókban a legnagyobb, itt a fiatalok munkanélküliségi mutatója majdnem háromszorosa a 25–64 éveseknek.

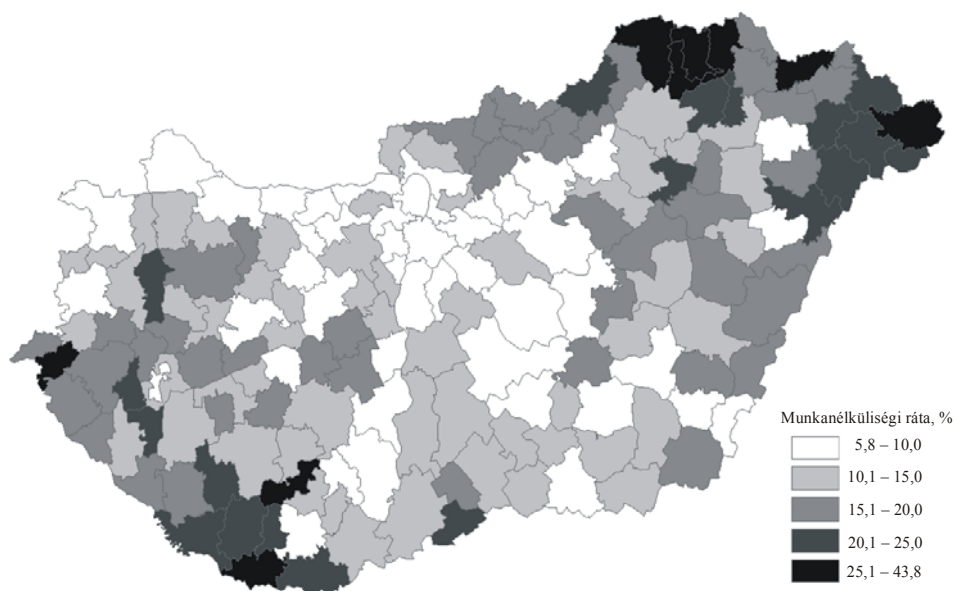
11. ábra

Forrás: KSH Munkaerő-felmérés, STADAT.

12. ábra

Munkanélküliségi ráta kistérségenként, 2010

Forrás: Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat.

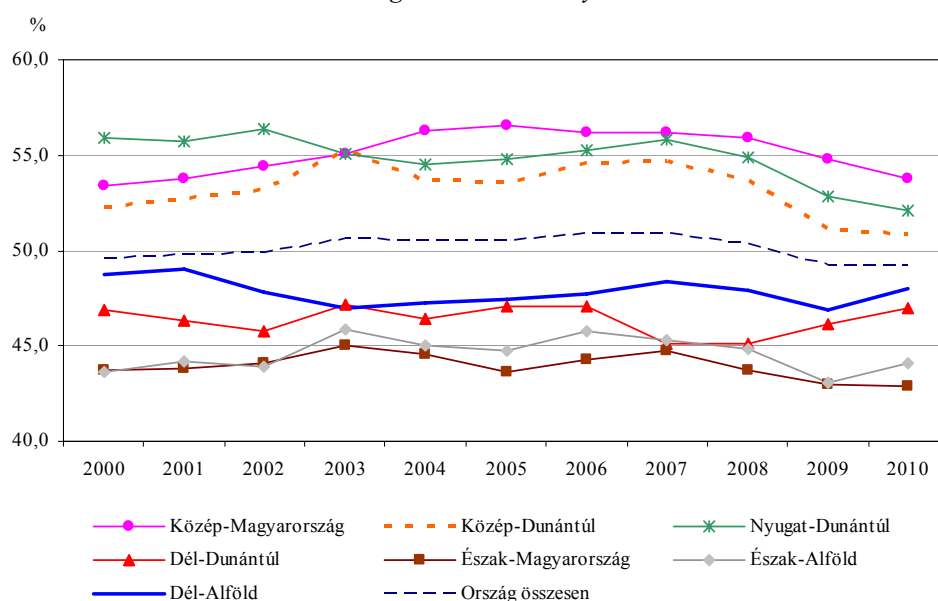
A munkanélküliség területi különbségeinek nagyságát a ráta kistérségi eloszlása mutatja meg leginkább. A Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat kistérségi becslései alapján jól látható, hogy a munkanélküliség által leginkább sújtott területeket az ország északkeleti, keleti, valamint délnyugati határszélein találjuk. Itt nem ritka, hogy a ráta értéke meghaladja a 25%-ot is. A munkanélküliség Budapesten, illetve a fővárost körülvevő jelentős méretű agglomerációs zónában, valamint néhány nyugati határszéli kistérségben a legkisebb. A 12. ábrán jól megfigyelhető az autópályáknak a helyi gazdaságot és azon keresztül a munkaerőpiacot befolyásoló hatása is.

A *foglalkoztatottak* száma 2008 óta országosan közel 100 ezer fővel csökkent, ebben az időszakban a régiók közül egyedül Dél-Dunántúlon nőtt a foglalkoztatottság, miközben a gazdasági válság miatt a legnagyobb mértékben a legfejlettebb régiókban, Nyugat- és Közép-Dunántúlon, valamint Közép-Magyarországon szűkült.

A foglalkoztatási arány területi különbségeinek csökkenésében érhető tetten a korábban vázolt változások hatásai: a fejlettebb régiókat erőteljesebben érintő válság miatt súlyosbodó munkanélküliség, valamint az elmaradott régiók népességének gazdasági aktivitásában mutatkozó pozitív változások.

13. ábra

Foglalkoztatási arány

Forrás: KSH Munkaerő-felmérés, STADAT.

A foglalkoztatottak gazdasági ágak szerinti struktúrájában jól kirajzolódnak a területi sajátosságok a gazdaságilag fejlettebb, iparosodottabb térségek, illetve a mezőgazdasági jellegű területek között. Bár minden régió foglalkoztatásában a szolgáltatóágak túlsúlya jellemző, ennek mértéke igencsak különbözik. Közép-Magyarországon a foglalkoztatottnak több mint háromnegyede dolgozik valamilyen szolgáltatóágazatban, 23%-a az iparban, a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya pedig elenyésző. (Ennek a foglal-

koztatási struktúrájának oka részben a főváros régió belüli dominanciája.) Az alföldi régiókban és Dél-Dunántúlon hagyományosan kiemelkedő szerepe van a foglalkoztatásban a mezőgazdaságnak, e három régióban dolgozik az ország mezőgazdaságában foglalkoztatottaknak hattizede. A ipari foglalkoztatás aránya Közép- és Nyugat-Dunántúlon a legnagyobb, 40% körüli.

4. táblázat

Foglalkoztatottság szektorok szerint, 2010

Terület	A foglalkoztatottak száma, ezer fő	A foglalkoztatottak száma, 2008. évi adat = 100,0	A mezőgazdaságban	Az iparban	A szolgáltatásban
			foglalkoztatottak az összes foglalkoztatott arányában, %		
Közép-Magyarország	1228,8	98,5	1,0	22,6	76,4
Közép-Dunántúl	433,1	94,3	4,4	41,4	54,3
Nyugat-Dunántúl	404,3	95,2	4,8	38,8	56,4
Dél-Dunántúl	342,1	102,0	8,0	32,9	59,1
Észak-Magyarország	392,5	95,7	4,0	36,6	59,5
Észak-Alföld	497,4	96,9	6,9	30,5	62,5
Dél-Alföld	483,1	98,7	9,0	28,8	62,1
<i>Ország összesen</i>	<i>3781,2</i>	<i>97,5</i>	<i>4,5</i>	<i>30,7</i>	<i>64,8</i>

Forrás: KSH.

A háztartások életszínvonalát jelentős mértékben meghatározza tagjaik jövedelem-szerző struktúrája, vagyis az, hogy az egy háztartásban élők közül hányan rendelkeznek jövedelemmel, és az milyen típusú. A KSH 2010. évi háztartási költségvetési és életkörülmény-felvételéből rendelkezésre álló adatok szerint az ország háztartásaiban élők 38%-a aktív kereső, 22%-a nyugdíjas, 6,0%-a munkanélküli. A kedvező munkaerő-piaci helyzetű térségekben – Közép-Magyarországon, Közép- és Nyugat-Dunántúlon – az aktív keresők részesedése az átlagosnál magasabb, míg a foglalkoztatottsági gondokkal inkább sújtott térségekben – különösen Észak-Magyarországon és Észak-Alföldön – jóval átlag alatti. Az utóbbi régiókban és Dél-Alföldön a munkanélküli háztartástagok aránya kiemelkedő, e három régió háztartásaihoz tartozik a munkanélküliek közel fele.

A jövedelmi színvonal⁴ alapvetően meghatározza a fogyasztási lehetőségeket, ezáltal befolyásolja az életszínvonal alakulását. A jövedelmi helyzet – akár a háztartások jövedelmét, akár annak két legjelentősebb forrását, az alkalmazásban állók keresetét és a nyugdíjakat tekintjük – jelentős területi különbségeket mutat, és a régiók eltérő gazdasági teljesítményét tükrözi.

Országosan a háztartások egy főre jutó átlagos éves bruttó jövedelme a 2010-es felvétel adatai alapján, 2009-re vonatkozóan közel 1 millió 119 ezer forint volt. E jövedelmi összegre jelentős hatást gyakorolnak Közép-Magyarország háztartásai, mivel ott – egyedül ebben a régióban – negyedével több az egy főre jutó jövedelem az országos átlagnál. Ettől a kiugró jövedelmi színvonalától a dunántúli régiók viszonylag kevésbé maradnak el, jelentős jövedelmi hátrány jellemzi viszont Észak-Alföldet, Észak-Magyarországot és Dél-Alföldet, ahol a bruttó jövedelmek az országos átlag 83–87%-át érték el. A számot-

4 A háztartások jövedelmeiről 2009. évi adatok állnak rendelkezésre.

tevő különbségeket jól érzékelteti, hogy a legalacsonyabb jövedelmi helyzetű Észak-Alföldön az egy főre jutó bruttó átlagkereset mindössze hattizede a közép-magyarországinak.

Az átlagos éves bruttó jövedelem meghatározó részét, kétharmadát a munkajövedelmek adják, 32%-ot képviselnek a társadalmi jövedelmek, és 1–2%-ot tesz ki az egyéb szociális és társadalmi jövedelem. A jövedelemforrások belső szerkezete nem egységes régióként.

A *munkajövedelmek* aránya a gazdaságilag legfejlettebb Közép-Magyarországon a legnagyobb (71%), a nyugat-dunántúli régióban is magasabb az átlagosnál, viszont a foglalkoztatottság szempontjából hátrányos helyzetű régiókban – Észak-Magyarországon és Észak-Alföldön – jóval alacsonyabb (61–62% körüli). A munkajövedelmek meghatározó hányada, 80%-a főállású munkaviszonyból származó kereset, mintegy tizede vállalkozásból származik, fennmaradó hányaduk pedig mezőgazdaságból származó és egyéb munkajövedelem, valamint költségtérítés. A fejlettebb régiókban (Közép-Magyarországon, Közép- és Nyugat-Dunántúlon) általában nagyobb részarányt képviselnek a keresetek, mint a kevésbé fejlett térségekben, és a keresetek nagysága is differenciáló tényező.

5. táblázat

A háztartások egy főre jutó éves bevétele és jövedelme, 2009

Területi egység	Munka- jövedelem, Ft	Ezen belül a		Társadalmi jövedelem, Ft	Ezen belül a	
		főállású munkavi- szonyból származó kereset	vállalkozás- ból származó jövedelem		nyugdíj, nyugdíj- kiegészítés	családdal és gyermekkel kapcsolatos ellátások
		aránya, %			aránya, %	
Közép-Magyarország	991 172	80,8	13,1	373 037	81,1	14,0
Közép-Dunántúl	707 610	83,1	10,0	356 236	75,8	16,1
Nyugat-Dunántúl	740 365	80,1	10,9	353 788	77,6	15,6
Dél-Dunántúl	632 640	78,3	11,0	378 777	76,9	14,8
Észak-Magyarország	590 631	81,6	9,7	373 266	74,6	15,4
Észak-Alföld	555 647	80,3	8,3	337 233	70,9	18,1
Dél-Alföld	615 700	74,2	13,1	352 600	76,5	15,3
Ország összesen	737 842	80,0	11,5	361 802	76,9	15,4

Forrás: KSH Háztartási költségvetési és életkörülmények felvétel, STADAT.

A főállású munkaviszonyból származó jövedelmek egy főre jutó értéke jelentős területi eltéréseket mutat, amelyeknek egyik részét a munkaviszonnyal rendelkezők népesség belüli arányának területi eltérése, másik részét a jövedelmek színvonalában meglévő differenciák indokolják. A kereset kiemelkedő súlyú jövedelmi elem, ezért a kereseti különbségekkel jól jellemezhetők a munkaviszonyból nyerhető jövedelmek területi eltérései.

A munkaerőpiac eltérő keresleti és kínálati jellemzőinek megfelelően továbbra is jelentősek a keresetek területi különbségei. Az intézményi statisztikák alapján kiderül, hogy a különbségeket elsősorban a munkaerő-piaci kereslet eltérő szerkezete (a foglalkoztatásban a legjobb helyzetű régiókban a magasan képzett szellemi foglalkozásuk

nagyobb aránya jellemző) és nagysága vezérli. Közép-Magyarországon az alkalmazásban állók havi bruttó keresete 2010-ben 245 ezer forint volt, másfélszerese az alföldi régiókban, a Dél-Dunántúlon és az Észak-Magyarországon jellemzőnek. Nyugat- és Közép-Dunántúl régióiban a keresetek 180 ezer forint körül alakultak, ami nagyjából háromnegyede a főváros régiójában jellemző értéknek.

6. táblázat

Havi bruttó átlagkeresetek régióként, 2010*

Terület	Havi bruttó átlagkereset, Ft	A fizikai foglalkozásúak havi bruttó átlagkeresete, Ft	A szellemi foglalkozásúak havi bruttó átlagkeresete, Ft
Közép-Magyarország	244 723	148 602	316 836
Közép-Dunántúl	184 512	144 722	245 857
Nyugat-Dunántúl	178 061	141 147	235 650
Dél-Dunántúl	167 948	124 097	224 782
Észak-Magyarország	166 706	124 800	223 063
Észak-Alföld	156 990	115 718	214 550
Dél-Alföld	160 075	122 963	209 117
<i>Ország összesen</i>	<i>202 576</i>	<i>136 293</i>	<i>273 107</i>

* A 4 fő fölötti vállalkozások, a központi és helyi költségvetés szervezetei, a társadalombiztosítás és a kijelölt nonprofit szervezetek esetében.

Forrás: KSH Éves integrált gazdaságstatisztikai adatgyűjtés, STADAT / Területi adatok.

A keresetek területi különbségei a közszférában kisebbek, mivel azok mértékét jogszabályok írják elő. A versenyszférában jobban megmutatkozik a struktúrájában és volumenében is eltérő munkaerőpiac hatása. A szellemi foglalkozásúak havi bruttó átlagkeresete Közép-Magyarország vállalkozásaiban 353 ezer forint, ugyanez az érték a legszegényebb régiókban (az alföldi régiók, Észak-Magyarország és Dél-Dunántúl) 220–270 ezer forint körüli, de egyetlen másik régióban sem haladja meg a 280 ezer forintot. A vállalkozásoknál alkalmazásban álló fizikai munkakörben foglalkoztatottak esetében jóval kisebbek a különbségek. A legmagasabb 149 ezer forintos átlagkeresettel szintén a közép-magyarországi régióban találkozunk, ám ez mindössze 22%-kal magasabb, mint a legszegényebb kereseti szinttel rendelkező Észak-Alföldön.

Az ország összes régiójában rendkívül nagyok a bruttó keresetek ágazatok közötti különbségei, emellett az ugyanazon gazdasági ágba tartozók átlagkeresete között is lényeges régiókénti különbségek tapasztalhatók. A kereseti rangsor élén a legtöbb ágazat esetében Közép-Magyarország áll, a második–harmadik helyen általában Közép- és Nyugat-Dunántúl, a legalacsonyabb ágazati keresetek pedig Észak-Magyarországon és Észak-Alföldön fordulnak elő. Mindez azt is jelzi, hogy a gazdaságilag fejletlenebb térségekben az elmaradottságból adódó hátrányok összeadódnak: a munkanélküliséggel inkább sújtott térségekben nemcsak az elhelyezkedés nehéz, de az alkalmazásban állók kereseti hátránya is kimutatható az azonos gazdasági ágban munkát vállaló, gazdaságilag fejlettebb térségben élő társaik keresetéhez képest.

A társadalmi jövedelmek a hátrányosabb helyzetű régiókban kapnak nagyobb szerepet: itt az összjövedelmen belüli arányuk 36–37% volt, amely mintegy 10 százalékponttal haladta meg a legfejlettebb közép-magyarországi régió értékét.

A társadalmi jövedelmek mintegy háromnegyedét a nyugdíjak, nyugdíjkiegészítések és egyéb nyugdíjszerű ellátások, 15%-át a gyermekgondozási ellátások, 4%-át a munkanélküli ellátások alkotják. E két utóbbi jogcímen kapott juttatás mértéke jogszabályhoz kötött, ezért kevésbé függ a területi elhelyezkedéstől, mint a munkajövedelmek. A gazdaságilag fejlettebb térségekben – a nyugdíjasok régióként eltérő arányával s a nyugdíj-színvonal területi különbségeivel összefüggésben – a társadalmi jövedelmeken belül az átlagosnál nagyobb a háztartások nyugdíjból származó jövedelmének aránya.

2011 januárjában a *nyugdíjak, nyugdíjszerű ellátások egy főre jutó havi átlaga* 88 152 forint volt. Az ellátások havi átlaga – a főváros súlya miatt – Közép-Magyarországon volt a legmagasabb, és Közép-Dunántúlon haladta meg az országos értéket. A legkedvezőtlenebb helyzetben lévő Észak- és Dél-Alföldön az országos átlagnál 9–12 ezer forinttal kevesebb kifizetés jut egy főre. A két szélsőértéket mind az öregségi, mind a korbetöltött rokkantsági nyugdíjknál a központi régió és Dél-Alföld mutatja. A szóródást az egyes régiók, megyék közötti eltérő keresetszínvonal, a munkalehetőségek beszűkülésével összefüggő rövidebb szolgálati idő, a nyugdíjazás előtti foglalkoztatási struktúra, valamint az ott élők egészségi állapota indokolja.

7. táblázat

Az egy főre jutó ellátások eltérése az országos átlagtól, 2011. január 1.

Területi egység	Öregségi nyugdíj	Korbetöltött rokkantsági nyugdíj	Korhatár alatti rokkantsági nyugdíj	Hozzá tartozói nyugdíj	(százalékpont)
					Egészség-károsodott személyek szociális járadékai
Közép-Magyarország	11,9	6,8	4,4	0,8	-1,6
ezen belül Budapest	16,9	11,0	7,0	5,8	-2,0
Közép-Dunántúl	1,0	6,4	5,8	5,5	2,0
Nyugat-Dunántúl	-4,3	-2,7	-0,6	3,0	-2,0
Dél-Dunántúl	-4,4	0,9	-1,3	3,7	8,5
Észak-Magyarország	-3,7	0,3	1,8	5,2	3,6
Észak-Alföld	-6,8	-6,8	-2,4	-0,9	-3,5
Dél-Alföld	-8,4	-7,6	-4,8	-4,7	-3,3

Forrás: Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság.

A gyermekellátások elsősorban a háztartásokban nevelt gyermekek számával függenek össze, csak kis hányaduk (gyed) kapcsolódik a munkavégzéshez és az elért keresetekhez, ezért ezen a téren nem mutatható ki egyértelmű összefüggés a régió munkaerőpiaci helyzetével. A gyermekellátások egy főre jutó összege Észak-Alföldön a legmagasabb, ezt követi Észak-Magyarország és Közép-Dunántúl (57–61 ezer forint évente) – ezekben a régiókban ezen ellátási forma társadalmi jövedelmeken belüli aránya is magasabb az átlagosnál.

A társadalmi jövedelmek 1–6%-át a munkanélküli-ellátások képezik. 2009-ben arányuk Észak-Alföldön és Észak-Magyarországon volt kiemelkedő, ezekben a régiókban az egy főre vetített éves összegük mintegy négyszerese a budapesti értéknek.

A gazdasági válság a *lakosság fogyasztására* is hatást gyakorolt: a háztartások tartalékaik felélése után fogyasztás-visszafogásra kényszerültek, nőtt a háztartások eladósodottságának mértéke, és megugrottak a napi megélhetésre fordított kiadások.

A legfrissebb, 2009. évi adatok alapján a háztartások átlagos, egy főre jutó összes fogyasztási kiadása mintegy 748 ezer forint volt, 74 ezer forinttal több, mint 2006-ban.⁵ Ez a 24%-os fogyasztóiár-emelkedés hatását figyelembe véve 10%-os volumencsökkenést jelent.

A korábbi évekhez hasonlóan 2009-ben is a közép-magyarországi régió háztartásaiban költöttek a legtöbbet – közel 900 ezer forintot – személyes célú fogyasztásra, ami harmadával több a legalacsonyabb észak-alföldi és észak-magyarországi értéknél. A 2006. évhez viszonyítva az egy főre jutó kiadások volumene a központi régióban, valamint az említett két, legalacsonyabb fogyasztási értékkel bíró régióban csökkent legkevésbé (mintegy tizedével), ugyanakkor Közép- és Dél-Dunántúlon az átlagot meghaladó visszaesés következett be.

2009-ben a háztartások kiadásai közel felét két termékcsoportra: élelmiszerekre, valamint lakásfenntartásra, háztartási energiára fordították. Lakásfenntartásra, háztartási energiára a gazdaságilag fejlettebb régiókban, élelmiszerekre pedig a kevésbé fejlett térségekben költöttek arányaiban legtöbbet a háztartások. Az élelmiszerekre fordított összeg összkiadáson belüli súlya Észak-Magyarországon, valamint Észak- és Dél-Alföldön az átlagosnál magasabb; ezekben a régiókban ugyanakkor kisebb a művelődésre, ruházkodásra fordított kiadások aránya.

8. táblázat

A háztartások fogyasztási kiadásai, 2009

Kiadási csoport	Közép-Magyarország	Közép-Dunántúl	Nyugat-Dunántúl	Dél-Dunántúl	Észak-Magyarország	Észak-Alföld	Dél-Alföld	Összesen
Egy főre jutó évi kiadás, ezer Ft								
A háztartások fogyasztási kiadásai lakásberuházás nélkül összesen	891	699	718	687	661	658	718	748
Ebből a főbb fogyasztási kiadások részesedése, %								
Élelmiszerek és alkoholmentes italok	19,9	23,6	23,3	24,8	25,0	25,0	26,3	23,1
Ruházat- és lábbeliszolgáltatás	4,3	3,6	3,6	3,5	3,7	3,7	3,9	3,9
Lakásfenntartás, háztartási energia	24,2	24,0	23,8	22,6	23,5	22,6	23,2	23,6
Egészségügy	4,7	4,5	4,1	4,9	4,6	5,0	4,7	4,7
Közlekedés	10,8	12,8	12,1	12,7	11,5	13,1	11,7	11,8
Kultúra, szórakozás	9,6	7,3	7,5	6,9	6,0	6,5	6,7	7,8
Vendéglátás és szálláshelyszolgáltatás	4,1	3,7	3,4	3,2	3,5	3,1	3,7	3,7

Forrás: KSH Háztartási költségvetési és életkörülmények felvétel, STADAT.

A régiók közül Közép-Magyarország fogyasztási szerkezete tér el leginkább a többi régiótól: az itt élő háztartások a rendelkezésre álló forrásaik átlagosnál nagyobb hányadát tudják művelődésre, szórakozásra, a létfenntartáshoz nem feltétlenül szükséges termékekre, szolgáltatásokra költeni, ugyanakkor ebben a régióban az országos átlagnál ötödével többet fordítottak lakásfenntartásra, háztartási energiára.

⁵ A háztartások fogyasztásának területi szintű vizsgálatához a KSH Háztartási, költségvetési és életkörülmény-adatfelvétele biztosítja az alapinformációkat. A kiadások összetételét az Európai Unió tagállamaiban egységesen alkalmazott osztályozás (COICOP) szerint csoportosítjuk.

Összegzés

Magyarország településhálózatában az elmúlt évtized egyik legjelentősebb változása a várossá nyilvánított települések számának korábbi évtizedeknél nagyobb mértékű bővülése. A látszólagosan nagy várossűrűség ellenére számos térség nélküli a városok gazdasági erejéből származó pozitív hatásokat. A városhiányos térségekben, illetve a hiányos városi funkciókkal bíró városok környezetében a kistelepülések népességmegtartó ereje csökken, de túlnyomó részben ezeken a területeken találhatók a hátrányos helyzetű kistérségek is. Népesedési szempontból az utóbbi években a térszerkezetet elsősorban a vándorlások alakították. A lakóhely-változtatások a keleti országrészekből főként a közép-, illetve nyugati területekre irányultak: a hagyományosan vándorlási többlettel rendelkező Közép-Magyarországra, valamint Közép- és Nyugat-Dunántúlra; az ország többi régiójára folyamatosan negatív vándorlási egyenleg volt jellemző.

A gazdaság fejlettségében jelenleg is markánsan jelentkeznek azok a területi különbségek, amelyek már az 1990-es évek elején-közepén kialakultak. E különbségeket a gazdasági szempontból előnyös földrajzi elhelyezkedés, a közlekedési adottságok, az infrastruktúra fejlettsége, a munkaerő képzettsége, a térségek működőtőke-vonzó képessége és az ennek hatására módosuló gazdaságszerkezet egyaránt alakították. A gazdasági fejlettség egyenlőtlenségei legjellemzőbben a főváros–vidék, valamint a nyugati–keleti országrészek esetében mutatkoznak. A fővárost is magában foglaló Közép-Magyarország többi régióhoz viszonyított gazdasági előnye folyamatosan növekszik, Nyugat-, illetve Közép-Dunántúl gazdasági teljesítménye kissé, a többi régióé pedig jelentősen elmarad az átlagostól.

Bár a területi egyenlőtlenségek alapvetően a gazdasági folyamatokhoz kötődnek, a gazdaságban bekövetkező változások jelentős befolyást gyakorolnak a társadalmi viszonyokra is. Visszahatnak a településhálózatban zajló átalakulásokra, a demográfiai folyamatokra, és még hatványozottabban érvényesül hatásuk a térségek lakosságának munkaerő-piaci helyzetét, jövedelmi viszonyait, életkörülményeit tekintve.

Kulcsszavak: Magyarország, területi különbségek, regionális különbségek, településszerkezet, társadalmi és gazdasági folyamatok.

Resume

Hungary's regions have been characterized by diverse economic and social development even in the early nineties. This was mainly influenced by the geographical location, transport output, the development of infrastructure, level of training of labour force and working-capital attracting capacity of areas. These differences could be observed in large regions, regions, counties and agglomerations, too. In the past three years the braking impact of the economic crisis – stagnation in the formerly dynamically developing areas – led to the reduction of this difference.

Unevenness of economic development can be most typically seen in the case of the capital–countryside, and western–eastern countryside comparison. Economic changes have significant impact on social conditions, too. Spatial distribution of the society is basically determined by income disparities, the most important feature of it is the advantage of Central Hungary over rural areas, however, there is sharp difference between income position of city and rural population. Spatial inequalities in the labour force market also affect social differentiation, at the same time, they are dependent on economic development. From the point of view of demography the spatial structure was mainly formed by migration in recent years. Removals from the place of residence from the eastern countryside tended mainly towards the central and western areas. In areas, where cities are not located or in the vicinity of cities with reduced administrative functions, the population keeping capacity of small settlements decreases.